

K U R U M H A N *

Tanınmış Bulgar tarihçisi *Prof. Vasil Nikolov ZLATARSKI* (1866-1935), Bulgar Bilimler Akademisi üyesi (1900), Petersburg Bilimler Akademisi muhabir üyesiydi (1911). Sofya Üniversitesinde Bulgar tarihi profesörü oldu (1906). Başlıca inceleme konusu orta çağlarda Bulgar tarihiydi, bununla ilgili materyalleri derleyip inceledi. 200'ü aşkın araştırması yayınlandı. Başlıcası: *Orta çağlarda Bulgar devleti tarihi* (I. cilt, 1. bölüm, 1918, 2. basım 1970, 2. bölüm 1927, II. cilt, 1934, III. cilt, 1940, ölümünden sonra yayımlandı; tüm bu ciltler, 1981'de Bulgar devletinin kuruluşunun 1300. yıldönümü dolayısıyla yeniden yayımlandı).

Yazan :
Prof. V. N. ZLATARSKI

Bulgarcadan çeviren :
M. Türker ACAROĞLU

IX. yüzyıl başında, Bulgarların tarihinde yeni bir dönem başlar : o sırada siyasal partilerin iç hanedan savaşmaları artık durmuş, Bulgar devletinin hızlı siyasal yükselişi, toprak genişlemesi başlamıştır. O sırada Bulgarların çarpışmaları artık yalnızca Bizans'la sınırlı kalmıyor, kuzey komşuları yönünden de genişliyor, savaşları da savunma biçiminden çıkıp saldırgan, işgalci bir duruma dönüşüyordu. Bu dönemin başında savaşçı Bulgar Hanı Kurum (Krum) vardır; IX. yüzyılın ilk yıllarında (802 ya da 803'te) tahta çıktı, tarihte yeni ve ünlü bir hanedanın kurucusu oldu.

Daha hükümdarlığının ilk yıllarında Kurum, dikkatini devletin kuzey-batı sınırlarına çevirdi. IX. yüzyıl başlarında oralarda yeni yeni ulus-

* Prof. Dr. V.N. Zlatarski'nin çıkardığı «Bilgarska istoričeska biblioteka» (Bulgar tarih kitaplığı) dergisinden (III/1, 1930, ss. 1-23) aynen ve tam olarak çevrilmiştir.

lararası ilişkiler oluşuyordu. Frank devleti orta Tuna bölgesinde hızlı bir genişleme gösteriyor, 803 yılında Büyük Karl'ın kesin yenginiğinden (galibiyet) sonra Avar Hakanlığının zayıf kalıntıları Tisa ırmağı ötele-rine, doğuya doğru geri çekiliyordu. Kurum, vaktiyle pek güçlü olan Avar devletine bir son vermek üzere, bu son olaydan yararlandı. Aşağı-yukarı 805 yılında Bulgarlar, yenik Avarları ortadan kaldırdı. Kurum onları kendi kölesi sayıyor, topraklarını da Bulgar egemenliği altına alı-yordu. Bulgar egemenliğinin bugünkü Macaristan'ın doğusu ile Sedmig-radsko (Yedikent, Transilvanya) bölgesine genişlemesi bu sıralara rast-lar. Oralarda Bulgaristan Slavları topluluğundan ayrı Slav budunları (ka-vimler) yaşıyordu. Bunlar, Avar egemenliğinden kurtulduktan sonra, daha önce Mizya ve Daçya Slavları gibi, aynı federatif koşullarla Bulgar hanının yüksek egemenliği altına girmeyi kabul ettiler. Böylece, Bulgar devleti, doğrudan doğruya Frank devleti ve boyun eğdirdikleri orta Tuna Slavları ile komşu oldu. Anlaşılan, daha o zamanlar kendi aralarındaki sınır da çizildi. Bu sınır, Sava ırmağı ağzından Tuna boyunca yukarıya, Tisa ırmağı ağzına dek gidiyor, daha sonra yukarıya, bu ırmağın tüm boyunca, Prut ırmağının yukarisına doğru çıkıyordu. Bu kuzey-batı sını-rına, IX. yüzyıl başlarında Bulgarların Mlava ve Morava ırmakları top-raklarını da kendi devletlerine artık katmış oldukları, kuşkusuz, kabul edilebilir. Bulgaristan'ın bu Sırp budunları sınırına değin genişlemesinin bu yönü aldığı, daha önce, VII. yy. Avar egemenliğinin yavaş yavaş geri çekilmesiyle birlikte olduğu bellidir, ama tam olarak hangi tarihte ol-duğu şimdilik bilinmemektedir.

Bundan az sonra Kurum, dikkatini güneye, Bizans'a çevirmek zorun-da kaldı; 802 yılındaki devrimden sonra, Bizans tahtına imparator Niki-for I Genik (802-811) çıkmıştı, Bulgaristan'a gözdağı veriyordu. Bir yan-dan Araplarla yapılan ağır, başarısız savaşıardan ötürü, öte yandan im-paratorun vakıtsız mali önlemleri yüzünden devlet içinde görülen genel hoşnutsuzluktan ötürü, imparatorluğun bu sıkışık durumundan yararlan-an Peloponez Slavları, amacı Bizans'tan ayrılmak olan büyük bir ayak-lanma düzenlediler. Ancak, başlıca Patri kenti dolayında merkezleşmiş olan ayaklanma, büyük bir şiddetle bastırıldı; Peloponez Slavlarının çoğu, Patras metropolitliği topraklarında köle yapıldı, zorla hristiyanlaştırıldı; böylece onların Elenleştirilmesi başlamış oldu. Peloponez Slavlarının bu ağır yazgısı, imparatorluktaki öteki Slavların, özellikle Makedonya Slav-larının dikkatini çekti; aynı yazgının kendi başlarına da gelebileceğini öngörerek, hemen yardım aramak durumunda kaldılar, böyle bir yardı-mı da yarımada büyük bir güç olarak görülen ancak Bulgarlardan sağ-layabilirlerdi. Öte yandan Bulgarlar da onlara yardıma hazır olduklarını

göstermek için hiç bir fırsatı kaçırmadılar, 807 yılında Nikifor I'in Bulgaristan'a karşı bir sefer düzenlemesi olgusu da bunu gösterir. Bu sefer neden dolayı açılmıştır? vakanüvis bunu söylemez; ancak bunun nedeni, hiç kuşkusuz, Bulgarların Makedonya Slavlarıyla olan sessiz-sadasız ilişkilerinde aranmalıdır; çünkü, Bizans imparatorları, Bulgar hükümdarlarının dikkatini Makedonya üzerinden saptırmak istediklerinde, silâhlarını doğrudan doğruya Bulgaristan'a çevirirlerdi. Ama bu sefer amacına erişemedi, çünkü daha Edirne'de iken asker ayaklandı, imparator da seferden vazgeçmek zorunda kaldı, «hiç bir şey yapamadan, başarısızca geri döndü». Acak bu durum, Kurum'a Bulgaristan ile Bizans arasındaki barışçıl ilişkileri bozup öncellerinin (selef) devlet politikasını uygulamaya koymak bahanesini verdi.

808 yılı sonlarında Bulgar orduları Ustruma ırmağı bölgesine ansızın bir akın yapıp Bizanslılara saldırdı, asker aylıklarına ayrılan 1100 funt (Almanca Pfund, Latince pondus, ağırlık birimi, 400-500 gr.) altını alıp götürdüler. Bununla birlikte, arhont ve stratejilerin de içinde bulunduğu birçok kişiyi kılıçtan geçirdiler; (çünkü, aylıklarını almak üzere gelen öteki ordu başları da orada toplanmıştı), düşman ağırlıklarını da ele geçirdiler. Ancak bundan sonra kendi topraklarına çekildiler. Bu beklenmedik saldırının yalnızca bir yağma amacını güttüğü düşünülemez; tam tersine, tıpkı Kardam Hanın 789 yılında Strimontsi ya da Strumtsi denilen Slav budununun yaşadığı bölgeye, Ustruma ırmağının orta ve aşağı kıyılarına yaptığı saldırı gibi, bundan da Bulgarların Ege denizi yolunu daha çabuk açmak, yarımada'nın batı bölgelerini Bizans'tan koparmak için hep aynı yönde ve yerde dizgeli bir eğilim gösterdikleri sezilmektedir. Bundan ötürü Bulgarlar ilkin bu askeri merkezi zayıflatmak istiyorlardı; şu olay da bunu doğrular: daha 809 yılının ilk yazında Paskalya öncesindeki pazar günü, Kurum, yarımada içlerinde Bizanslıların son kaleşi olan Serdika (eski bulgarca Sredets, şimdiki Sofya) önünde ordugâhını kurup kenti kuşattı. Buna karşın, o bu tarihi şunun için seçmişti: çünkü Bizanslılar yortularla uğraşırken karşı koyma hazırlıkları yapamayacaklardı. Kurum kenti ancak kurnazlık ve zaten tutmadığı «şeref sözü» ile alabildi; çünkü askerden, halktan 6 bin kadar kişinin kılıçtan geçirilmesini buyurdu. Serdika önünde ordusuyla görünen, Bulgarların yıkıp yaktığı kenti geri alıp yeniden kalkındırmak isteyen Nikifor I'in deneyimi, ordudaki yeni ayaklanma yüzünden, başarısız kaldı, hemen İstanbul'a geri dönmek zorunluluğunu duydu. Sofya bölgesi artık Bulgar egemenliğine geçmişti, çünkü daha sonra Bulgarların Bizans'ın bu yöresinde yeniden savaştıklarına rastlamıyoruz. Nasıl olursa olsun, ancak Serdika'nın ele geçirilmesiyle Bulgarlara Slav Makedonya'sı için Ustruma

ırmağı koyağının (vadi) yolu serbestçe açılmıştı. Makedonya'da imparatorluk egemenliğini güçlendirmek üzere, Nikifor'un aldığı yeni önlemler, Bulgarların bu yönde ne denli büyük başarıları bulduğunu, imparatorluk için ne denli tehlikeli olduklarını gösterir.

Aynı yıl (809) Nikifor, Slav bölgelerine, imparatorluğun bu askeri-dari bölgesine Bizans göçmeni hristiyanların yerleştirilmesini, mal-mülklerinin satılmasını buyurdu. Göç işi 809 Eylül ayında başlayıp 810 Paskalyasında sona erdi. Bu göçmenlerin geldiği yerler, özellikle değilse bile başlıca Anadolu bölgeleriydi; göç yolu da Anadolu'nun batı kıyılarından Selanik'e dek deniz yolu, oradan da Makedonya'ya değin kara yoluydu; en kestirme, en uygun yol buydu. Bu göçmenler, Nikifor'ın sömürgeleştirme politikasına uygun olarak, Ustruma bölgesine yerleştirildi. İmparatorun amacı, imparatorluk Slavları arasındaki Bulgar etkisine engel olmak, onların Bulgar devletiyle birleşmelerini önlemektir. Yukarıda da değinildiği gibi, bu konu, VIII. yy. Bulgar devlet politikasının, şimdi Kurum Hanca bunca başarılı olarak sürdürülen başlıca sorunu olmuştur. Ancak olabilir ki, bu siyasal politikanın yamabasında, bu toplu göçün bir de misyonerlik amacı bulunabilir; yani bu bölgedeki Slavlar arasında bir hristiyan merkezi oluşturup buradan hristiyanlaşmalarını başlatmak, tıpkı Peloponez Slavlarına yapıldığı gibi, böylece boyun eğmelerini sağlamak düşüncesi akla gelmiş olabilir. Tiveriupol'lu 15 din şehidine tapmanın (kült) Makedonya'ya sokulması da bu göç dönemine rastlar. Başlıca göçmenlerin geldiği Anadolu'daki Tiveriupol'dan adını alan Tiveriupol kentine bu inanç sokuldu. Kent, Ustrumitsa kenti batısında, Elenitsa dağı eteklerinde, Banitsa ile Bodoça köyleri arasında bulunuyordu.

Ancak Nikifor I yalnızca bu önlemlerle yetinmedi. Bulgar hanının dikkatini imparatorluğun batı yakasından kaçırmak, böylece Makedonya Slavları üzerindeki sömürgeleştirme politikasını kolayca sürdürmek için, oğlu Stavraki ile birlikte, 811 yılında doğu Bulgaristan'a doğru yürüdü. Sınır boyundaki Markeli (Yambolu'ya bağlı Voynik köyü yakınındaki Bakacak tepesinde) kalesine gelince, ordusunun öbür bölümlerinin bir araya gelmesi için, orada uzun süre durakladı. O sırada onun yakın aile bireylerinden biri, Bizanti adlı biri, nedendir bilinmez, Markeli'den kaçıp Kurum'un yanına sığınır; beraberinde 9 yüz litre altın ile bir kral giysisi götürür; birçoğu bunu Nikifor'un kötü talihine yorar. Kurum, düşmanın büyük bir ordusu bulunduğunu öğrenince, telaşa düşer, imparatora barış önerisinde bulunursa da Nikifor bu öneriyi geri çevirir; vakanüvis «kişisel kötü niyetleri ve tek yanlı düşünen danışmanlarının aşılması yüzünden» demektedir. 20 Temmuzda Bulgar topraklarına girer. Arhontlarından kimisinin aykırı düşünmesine karşı, «oğlunun talihine ve aklına gü-

vendiğini» söyler. Üç gün içinde yapılan ufak-tefek çatışmalardan, dağ geçidinin ayak basmamış yerlerinde birçok dolaşmadan sonra, Nikifor Bulgar hükümdarlarının başkenti Pliska'ya (şimdiki Aboba köyü) varır. Hareketi sırasında, yerli halk üzerinde, hangi yaşta olursa olsun, büyük kıyıcılık (zulüm) yapar. Kurum başkenti bırakıp gittiği için, hiç bir yerde, hiç bir direnme görmez.

Nikifor yalnızca servet hırsını nasıl doyuracağını düşünüyordu: bavullarını Kurum'un hazineleriyle doldurup kendi malıymış gibi sakladı, yağmaya katılan öteki askerlerin kulaklarını da aynı zamanda kesiyordu. En sonunda Kurum'un saraylarını yakmalarını buyurdu; bu sırada saraylar ikinci kez yakılıp yıkılıyordu. Şu sözlerle Kurum'a seslendi : «İşte, seni yendim. Böylece, senin için hangi yol uygunsa o yolda yürü ve uslu otur.» Böylelikle, daha ileride devletin yıkımını ve ele geçirilmesini saptırmak ya da direnişe hazırlık için vakit kazanmak istiyordu. Ancak, başarılarından övünç duyan imparator, barış sözünü duymak bile istemiyordu. Acaba bu ret yenginin (galip), örneğin Mizya'yı ortadan kaldırıp Bulgar gücünü kesin olarak ezmek gibi daha geniş bir takım planlara mı bağlıydı? bunu söylemek zordur; daha çok tersi düşünülebilir, çünkü Kurum'un başkentini yağmalayıp, yakıp yıktıktan sonra Nikifor, bir yengin olarak, hemen İstanbul'a döndü.

İmparator Pliska'dayken, Kurum, Nikifor'un barış antlaşmasını geri çevirmesinden, bir de keyfi davranışları yüzünden kızgın olduğu için, askerlerine dağ geçidinin giriş ve çıkış yerlerini «ağaç istihkâmlarla», yani daracık yerleri yüksek setlerle kapamalarını buyurdu, böylelikle düşmanın yolunu kesebildi. Nikifor bütün bunları öğrendiğinde, yıldırım çarpmış gibi, ötede-beride dolaşmağa başladı, ne yapacağını bilemiyordu; yanındakilere de şunları söyledi: «Kanatlarımız olsa da, hiç kimse burada yok olmaktan kurtulmayı umamaz». Bu arada Kurum ordusunu toparlayabildi, 26 Temmuz cumartesi gecesini dağ geçitlerinde Bizans'ın ürkümüş askerlerine saldırdı. Belki de Vırbişki geçidinde korkunç bir insan kırımı oldu. Şafak sökerken Bulgarlar Nikifor'un çadırına hücum edip onu öldürdüler. Bu gece savaşında, imparatorun başka, birçok tanınmış komutan, aynı biçimde pek çok subay, sayılamayacak denli asker de ölüp gitti; vakanüvis «bütün bir hristiyan güzelliği yok olup gitti» diyor. Tüm Bizans ordugâhı gibi, imparator çadırı da yenenlerce yağmaya uğradı. Nikifor'un oğlu Stavraki, ağır yaralı olarak ancak sağ-salim kaçabildi, büyük acılar içinde Edirne'ye dek ulaşabildi.

Balkan geçitlerinde imparator Nikifor I'in başına gelen yıkımın (felâket) Bulgaristan için pek büyük bir önemi ve anlamı vardı: Bulgarları yalnızca korkunç bir tehlikeden kurtarıp elden alınan geri vermekle kal-

madı, ayrıca batıda Serdika ile birlikte bütün fetihleri sağlamlaştırıp güçlendirdi, Bulgaristan'ın korkulu bir devlet olduğu Bizans imparatorları yönünden gelecek saldırılardan korudu; İvan Tsimishi'ye dek, uzun süre, işgal ve istila amacıyla Kocabalkan'ı geçmeye karar veremediler. Bundan başka, bu olay, Makedonya Slavlarının gözünde Bulgar hükümdarını Bizans imparatorunu yenen bir yiğit olarak yücelttiği gibi, böylelikle devletin güney-batıya doğru genişlemesi için bir yol açtı. Kurum'un bu övüncü, Nikifor'un kafasının yazgısıyla ilgili öyküde en açık-seçik biçimde kendini gösterir: «Nikifor'un başını kestikten sonra, diye yazar vakanüvis, Kurum, yanındaki budunlara göstermek ve bizlere yüzkarası olmak üzere, onu bir kazığa çaktırdı, birkaç gün böyle kaldı. Bundan sonra onu eline alıp kafatasını temizledikten, dıştan gümüşle kaplattıktan sonra, kasıntı ile, Slav prenslerini bundan içki içmeye zorladı.» En sonunda bu şanlı utku (zafer), Kurum'u yüreklendirdi, savaşı sürdürmeyi kararlaştırdı, çünkü hâlâ daha kendisine yapılan manevi hakaret ile devletine verilen zarar-ziyanı içine sığdıramıyordu.

Daha ertesi yıl (812), Kurum, önceden bir takım görüşmelere girmeksizin doğu Trakya'da saldırgan harekâta başladı. Sınır boyundaki Develt'i (şimdi Burgaz'a bağlı Yakızlı köyü yakınında) aldı, piskopos Georgi ile birlikte birçok köleyi alıp götürdü, Trakya ve Makedonya bölgelerine ayak bastı. Bu saldırıya karşı imparator Mihail I Rangavi (811-813) ona direniş göstermek istediye de, ordusunun ayaklanması yüzünden hiç bir şey yapamadı, Tsirul'dan (şimdiki Çorlu) öteye gidemedi. Bulgarların hareketi öylesine bir korku uyandırdı ki, Anhiyal ile Veroya'nın (şimdiki Eskizağra) halkı evlerini bırakıp kaçtılar. Aynı şey Trakya Nikea'sı, Provat, Filibe, hattâ Filippi gibi başkaca kalelerin halkının da başına geldi. 809-810 yıllarında Nikifor I'in buyruğu üzerine Ustruma ırmağı bölgesine yerleştirilmiş bulunan göçmenler de bu genel telaş ve endişeden yararlanarak oralardan kaçıp kendi yurtlarına (Anadolu'ya) döndüler. Vakanüvis: «Nikifor'un akılsızlığını ortaya çıkaran, sözde büyük sorunlarının hepsini yok eden Tanrı'nın bir gazabıydı, bu» diye sözünü bitirir.

Trakya ve Makedonya'ya bu Bulgar akınının gerek halk, gerekse hükümet üzerine bunca şiddetli bir etki yapmış olmasına karşın, Kurum, Bizans'ın eski sınırları ve ilişkileri dairesinde hareketi hâlâ daha düşünüyordu. Makedonya Slavlarına ilişkin Bulgaristan'ın devlet politikasını sürdürmekten hâlâ daha vazgeçmiş değildi. Onun için, aynı yılın (812) güz mevsimi başında, Slav beyi Dragomir'in başında bulunduğu bir elçiler kurulunu İstanbul'a barış önerisi yapmak üzere gönderdi. Bulgar Hanı Tervel ile 716 yılında Teodosi III (715-716) ve Patrik German'ın (715-

730) imzalamış buldukları, daha sonra Kormisoş Han (739-756) tarafından yenilenen antlaşmanın yenilenip onaylanmasını istiyordu. Bununla birlikte, Mihail I'e seslenerek şu sözlerle gözdağı veriyordu: «Barışı yeniden onaylamamızı istemezsen, senin kararın üzerine Mesevri'yi vurup yağmalayacağım». Ancak, bu öneriye Senato başkanı, imparatorun en yakın ve sadık adamı Teoktist karşı çıkarken, İstanbul yakınındaki Studi manastırı başpapazı, ünlü kilise adamı Teodor Studit tarafından en coşkun biçimde desteklendi. Bu arada Kurum aynı yılın Ekim ayında Mesevri'ye doğru yola çıktı, kısa süreli bir kuşatmadan sonra kenti ele geçirdi. Bu işte deneyimli bir Arap makine uzmanı ona çok yardım etti; imparatorun cimriligi ve kötü davranışları yüzünden daha Nikifor I döneminde bu adam Bulgaristan'a kaçmıştı. Bulgarlar Mesevri'de halkın yaşamı için gerekli, altın ve gümüş gibi her şeyi bol bol bulmuşlar, yine 36 bakır sifon (büyük boru) ile çok sayıda deniz ateşi ele geçirmişlerdi, ki bu silahlarla ateş ediyorlardı.

Bulgar hanının barış önerisinin reddinden sonra, Bizans daha çok bekleyemedi. Mihail I savaş hazırlığına koyuldu. Ama Kurum da gözdağına bağlı kaldı: imparatorun reddin öcünü alıp Bizanslıları cezalandırmaya karar verdi. Tam 812-813 kış mevsiminde Bulgaristan'da yeni bir savaş hazırlıklarına başlandı, bu haber 813 Şubat ayında artık İstanbul'da da duyulmuştu: Bulgaristan'dan kaçan iki Bizanslı, Kurum'un ansızın Trakya'ya saldırma emeli beslediği haberini ulaştırmıştı. Anlaşıldığına göre, bu saldırı olmuştur, çünkü çağdaş vakanüvisin sözlerine bakılırsa, «Tanrı'nın hikmetiyle, Kurum başarısızlıkla geri döndü, pek çok da insan kaybına uğrayarak», bundan açık-seçik belli oluyor, ki askeri harekât olmamış, belki de kış mevsimi Bulgar hanının seferi sürdürmesini engellemiştir. Belki de aynı vakanüvisin şu haberini bu başarısızlığa bağlamak gerekecek : Mesevri'yi aldıktan sonra, Kurum, imparatorun gene barış isteğinde bulunmuş, ama bu kez de redde uğramış, imparator yeniden savaş hazırlığına girişmiştir.

İmparatorluğun bütün taşra bölgelerinden büyük ordular topladı, bunlara ilkyazdan önce Trakya'ya hareket emri verdi; ancak bu emir orduda korkunç bir gülütü-patırtı doğurunca, Mihail I hareket tarihini Mayıs ayına ertelemek zorunda kaldı, o zaman kendisi de ordusuyla birlikte Edirne'ye hareket etti. Trakya'da Mihail I özel olarak hiç bir şey yapmadı: savaşmak üzere Mesevri'ye yakınlaşmadı bile, herhangi bir harekâta da girişmedi, girişseydi düşmanın imparatorluk sınırlarına yeniden girmeyi kararlaştırması durumunda ülkeyi savunabilirdi. Ancak deneyimsiz danışmanlarının boş sözlerine kanarak kendi topraklarına çekildikleri için Bulgarların bu kez de ona karşı hareketi göze alamayacaklarını san-

dı. Büyük ordusuyla imparator Edirne'nin kuzeyine yerleşti; bu ordu, vakanüvise göre, ülkeyi yakıp yıkıyor, halkı düşmanlardan çok soyup soğana çeviriyordu.

İmparatorun bu seferdeki hareketsizliği, bir de ordunun ondan hoşnutsuzluğu gibi haberleri Kurum iyi biliyordu. Bunlar, Bulgar hanına, Bizanslılar yönünden hiç bir tehlike olmadığını, çünkü Mihail I'in saldırıya karar veremediğini açık-seçik gösteriyordu. Karşısındakinin ne biçim bir düşman olduğunu rahatça değerlendirdi. Bunun üzerine aynı yılın yaz mevsiminde Kurum artık büyük bir orduyla Edirne'ye doğru yola çıktı; Haziran ayı başında, imparatorun karargâhından 30 mil uzak olan Versiniki yakınında karargâh kurdu. Gece-gündüz büyük bir sıcağa uğrayan iki düşman ordusu bu durumda, her zaman hazır olmalarına karşın, savaşa girmeden 15 gün kadar kaldı. Bu hareketsizlikten memnun olmayıp savaşa girmekte direnenler arasında özellikle Anadolu ordusu komutanı soylu kişi Leon ile Makedonya voyvodası soylu kişi İvan Aplakis vardı. Ama imparator, kötü danışmanlarının etkisiyle, onları durdurdu. O zaman, Makedonyalılar ve Trakyalılarla bir yanda (cenah) duran İvan Aplakis, imparatora dönerek şu sözleri söyledi: «Ne vakte dek burada böylece durup yok olacağız? Tanrı adına, ilkin ben elimi kaldıracağım (yani, saldıracam). Siz de yalnız yiğitçe bize katılırsınız! Onlardan (düşmanlardan) 10 kat kalabalık olduğumuz için, yenen biz olacağız». Gerçekten, 22 Haziran günü Versiniki dolayında (Edirne yakınında) bir çarpışma oldu. Pek ürkmüş olan Bizanslılar, daha ilk vuruşta dayanamayıp kaçmağa başladılar. Kurum ilkin bu kaçışa inanmadı, çünkü bunun askeri bir kurnazlık olduğunu sanıyordu, kısa bir süre için kovalamadan kaçındı. Ancak, darmadağın kaçtıklarını görünce, peşlerine düşüp bir çoğunu öldürdü, bunlar arasında İvan Aplakis de vardı. Hızla kaçıp kimi kalelere sığınarak kurtulanları da, Kurum, daha sonra kuşatıp hepsini yakaladı. Bulgarlar düşman ağırlığının tümünü ele geçirip izlenen askerlerin yola fırlattığı pek çok silah ve zırh topladı. Başta imparator olmak üzere, kaçış genel nitelikteydi. Askerleri ve komutanları lanetleyen imparator, başkente dönüp güvenliğini sağlamak için sabırsızlanıyordu; çünkü başına bir bela gelmesinden korkuyordu. Bizans kronikacılarından çoğu bu bezgunun suçunu, Doğu orduları komutanı Ermeni Leon'un üstüne yıkarlar. Güya İvan Aplakis'in yardımına koşmayı özellikle (mahsus) istememiş de genel bir kaçışa neden olmuş, çünkü Mihail I'in büsbütün saygınlıktan (itibardan) düşmesini, böylece tahttan indirilmesini istemiş. Nasıl olursa olsun, ancak Versiniki yakınındaki yengi (galebe), Trakya ve Makedonya topraklarının büyük bir bölümünü kentleriyle birlikte Bulgarların eline bırakmış, onlara Bizans başkentinin yolunu açmıştır. Gerçekten de

Kurum, savaşı sürdürmeyi kararlaştırdı. Ama bu sırada Bizans'ta yeni bir saray düşürümü (darbesi) olmuştu: Mihail I tahtı bırakmaya zorlanıp keşiş yapılmış, Ermeni Leon V (813-820) imparator ilan edilmiş, 11 Temmuz 813 tarihinde Patrik Nikifor tarafından başına taç giydirilmişti. Yeni imparator, hemen başkent surlarını pekiştirme işine koyuldu; imparatorluğun şimdi içinde bulunduğu kritik durum, bir de düşmanın gelecekteki yaklaşması karşısında bunu zorunlu gördü. Surlar boyunca çalışmaları kendisi denetliyor, beğeniyor, halkı şu sözlerle avutuyordu : «Tanrı, pak Meryem Ana ve tüm azizlerin (buraya) ayak basmasıyla yakında bir mucize gösterecek, birçok günahımızdan büsbütün utanmamıza cevaz vermeyecektir».

Bu arada Kurum, kardeşini ordusuyla Edirne'yi kuşatmaya bırakarak, İstanbul'a doğru yollandı. 17 Temmuzda artık Bizans başkentinin surları önünde yerleşti, hiç bir direniş görmemişti. Bulgar hanının bu hızlı hareketi, belki şununla açıklanabilir: İstanbul'a saldırı, daha seferin başlangıcında tasarlanmıştı. Her şeyden anlaşıldığına göre, Bizanslıların Trakya'daki hareketsizliğinden ötürü o bu yiğitçe işe girişmiş, kendisiyle açıkça savaşa girme konusunda görülen son kararsızlıklarından yararlanmak istemiştir. Altınkapı önündeki düzlükte Kurum ilkin, geleneğe göre, dinsel töreni yaptı : insanları ve birçok hayvanı kurban etti; bundan sonra, ayaklarını deniz kıyısındaki suya batırıp her yanını yıkadı; kendisini selamlayan askerlerine su serpti; sonra kendisini aynı biçimde selamlayıp saygı gösteren cariyelerinin arasına geçti. Vakanüvis şunu da belirtir: «Ve herkes surlardan bunlara bakıyordu; hiç kimse buna engel olmağa ya da ona karşı ateş etmeğe cesaret edemiyordu». Bütün gelenek ve görenekleri, istediği her şeyi yerine getirdikten sonra, Kurum, başkenti kuşatma işiyle uğraşmağa başladı : Vlahern kapısından (Haliç'in üst bölümü) Altın kapıya (Marmara denizi kıyısında) dek Rumeli (Avrupa) surlarını kuşattı (muhasara etti); çevresine siperler kazdırdı, sık sık kazıklar çaktırdı. Ancak, uzun süre bu durumda kalmadı: birkaç günlük başarısız kuşatmadan, başkent dolayını yakıp yıktıktan sonra, Kurum, şu koşullarla imparatora barış antlaşması yapmak önerisinde bulundu: çok sayıda altın ve giysi, belli sayıda seçme genç kızlar verilmeli ya da kargısını (mızrak) Altın kapıya çakmak izni verilmeliydi. Ancak, arhontlarına danışan Leon V, Kurum'un önerisini geri çevirdi; bunun üzerine Bulgar hanı, kent surları dışında, Haliç'e yakın, Vlahern kapısı karşısındaki Sv. Bezsrebrenitsi (Züğürt Azizler) kilisesi yanında bulunan çadırına çekildi. «Kent surlarına, bir de imparator ordusunun güzel düzenine şaşırıp kalan, kuşatmadan umudunu kesen o (Kurum) anlaşma yö-

nüne gidip barış önerisinde bulundu». Çağdaş vakanüvis, Kurum'daki bu hızlı değişimin, ikinci önerisinin nedenlerini bize böyle açıklamaktadır.

Ancak, Kurum, Bizans başkentinin zaptedilmesi güç olduğunu bilmiyor muydu? bildiği için, buna şaşmıyordu. Şu düşünceyi ileri sürmek daha doğru olabilir: korkak Mihail I'e hiç de benzemeyen Ermeni Leon V'in resmen imparator ilan edilmesi onun hareketi üzerinde etkili olmuş, bu yüzden işler bambaşka bir biçim almış olabilir. Bundan başka, donanma olmadan İstanbul'u kuşatmanın sonuç vermeyeceğini iyice anlamış olmalıdır. Bu yüzden Kurum, İstanbul'dan kovulmuş olarak değil de barış koşullarını dikte eden bir yengin (galip) olarak, barış önermekte ivedi davranıyordu. Bütün bunlar açıkça gösteriyor: her zaman yazıldığı gibi, İstanbul'un fethi düşüncesi Kurum'da henüz daha filizlenmiş değildi. İmparatorluğun başkentine doğru hareketi, imparatorluk tahtına oturmak gibi pek belli bir amaca yönelik değil, daha çok rastgele olmuştur. Onun İstanbul'a dek gelişine Bizanslıların hareketsizliği neden olmuştur. Amacı da Bizans'ı barış antlaşması yapmağa zorlayıp bundan sonra başladığı işi sürdürmek, yani Bulgar devletinin sınırlarını güney-batıya, Makedonya Slavlarının yöresine doğru genişletmek, Bulgar hükümdarının Balkan yarımadasındaki gücünü berkitmekti. Ama Kurum bu amacına erişememiştir: yaşamını tehlikeye atarak, Bizans imparatorunca aşağılanmış, rezil edilmiş olarak İstanbul surlarını ve dolaylarını bırakıp gitmek zorunda kaldı.

Kurum'un barış görüşmelerine başlanması için yaptığı ikinci öneriyi Leon V geri çevirmedi. Ancak bundan yararlanmayı kararlaştırdı. Kendisinin güçsüz olduğu bir anda düşmanından kurnazlıkla, gizlice, sonsuza değin kurtulmak istiyordu. Öneriye yanıt (cevap) olarak şu çağrıyla (daveti) yaptı: «Silahsız birkaç adamınla deniz kıyısına gel. Biz de silahsız olarak gemiyle gelip konuşacağız. Ne istersen, hepsini yerine getireceğiz». Ancak Leon V aynı zamanda Bulgar hanına bir pusu kurup onu öldürtmek istedi: aynı günün gecesinde iyice silahlanmış üç kişi, görüşmenin yapılacağı deniz kıyısındaki birkaç küçük eve gizlendiler; bunlara görüşme sırasında verilecek koşula bağlı işareti görür görmez ansızın dışarı çıkıp Bulgar hanını öldürmeleri bildirildi. Ertesi gün, sözleşmeye uygun olarak, Kurum, yanında logotet-kavhan¹, Bizanslı olup vaktiyle Bulgaris-

1 *logotet* (Yunancası *logothétès*): Bizans'ta yönetimin bir bölümünü yöneten yüksek devlet adamı, daha sonraki anlamı bakan; Bulgaristan'da da aynı makam vardı. - *kavhan* (eski Türk-Bulgarcada): han'dan sonra gelen ikinci adam, yüksek bir idari-askeri unvan (Çeviren).

tan'a kaçıp gelen Konstantin Patsik adlı eniştesi ile Kurum'un kızkardeşinden doğma oğlu olduğu halde, Haliç kıyısındaki kent surları yanında bulunan kilise yakınındaki ordugâhından yola çıktı. Hepsisi silahsız dört kişi, üç emireriyle birlikte, herhangi bir pusuyu sezmeden, kararlaştırılan yere geldiler. Bu sırada, imparatorun elçileri de başkentten gemiyle gelip namus sözü aldıktan sonra kıyıya çıktılar. Leon V'in hazır bulunmayışı, bu ünlü karşılaşmanın temelinde yatan sinsî düşünceyle açıklanabilir. Atından inen Kurum hazırlanan yere oturdu, atını Patsik'in oğluna verdi, «eyerli ve dizginli» olarak tutmasını söyledi. Görüşmeler başladığı sıra, hazır bulunan Bizanslılardan biri, Heksavul adlı, imparatorun pek yakını olan bir adam, başını arkaya sallayarak koşullu işareti verdi. Bu beklenmedik hareketi görür görmez, Kurum, nefretten köpürmüş olarak, derhal yerinden sıçrayıp yanındakilerin kuşatmasıyla hazır bekleyen ata atlayarak kaçmağa koyuldu. O anda, surlardan bakan askerler ve halk : «Haç yendi, üstün geldi!» diye bağırıyordu. Pusu kuranlar ise, evlerden sıçrayıp Kurum'un peşine düştüler. Ardından okları yağdırıyorlar, onu ölümcül olmayan bir yarayla yaraladıklarını iyice biliyorlardı. Kurum böylece kurtulup ordusunun yanına kaçabildi. Öteki üç kişiden kavhan oracıkta şehit edildi. Konstantin Patsik ile oğlu ise, canlı olarak yakalandılar. Onların daha sonraki yazgısı ne oldu? Bilinmemektedir.

Bu sinsice suikast, Bulgar hükümdarını büyük bir öfke ve gazaba boğdu. Kurum, Bizanslılardan şiddetle öcünü almaya karar verdi. İstanbul'un dolayını yakıp yıkmakla işe koyuldu: kent surlarının dışında bulunan bütün büyük kilise ve manastırları, sarayları, evleri, kenar mahalleleri yakıp yıkıntı haline getirdi. Örneğin, bir Bulgar takımı Aziz Mamanta manastırı yanındaki saraya saldırdı. Kentin kuzey-doğu surları dışında, Vlahern kapısı ardında, Aziz Kozma ve Damyan manastırı yakınında bulunan bu sarayı, bütün müstemilatıyla birlikte yaktı. Daha önce saray hipodromundaki heykelleri alıp arabalarla götürdüler: bakır aslanla ayı, ejderha, bir yığın güzel mermer basamak ve merdiven vb. Bütün kölelerle hayvanları kılıçtan geçirdiler. Stenon'un (şimdiki Haliç) kıyısı boyunca ilerleyerek iç taraflarına girip oradaki bütün mağazaları mallarıyla birlikte yaktılar. Büyük bir yağmadan sonra Altın kapıya döndüler. Her şeyi ateşe vererek Region'a (şimdiki Küçükçekmece) dek geldiler. Buradan Kurum ordusuyla Marmara denizinin kuzey kıyısı boyunca yola çıktı: ilkin aynı adı taşıyan çayın yanındaki Atira kalesini darmadağın etti (Büyükçekmece gölüne dökülen şimdiki Karasu adlı ırmak kolu); onun, yapısı ve istihkâmıyla ünlü köprüsünü de yaktı. Bundan sonra Bulgarlar Silivri önünde durdu. Kalesini yerle bir edip evlerle kiliseleri yaktılar. Deniz kıyısındaki Daonis (şimdiki Ereğli ile Silivri arasında) kale-

sini de kökünden yıktılar. Oradan İriklea'ya (şimdiki Ereğli) geçtilerse de içine giremediler, bu yüzden limanda ve kent dolayında bulunan bütün konutları (mesken) ateşe verdiler. Bundan sonra sıra Redesto'ya (Tekirdağ) geldi. İçindeki evlerle kiliseleri yakarak, birçok insanı kılıçtan geçirerek bu kaleyi de temelinden yıktılar. Buradan Bulgarlar, Redesto'nun 10 km. güneyindeki Panion (şimdiki Panizo) kalesine vardılar; büyük bir garnizonla iyice pekiştirilmiş buldukları bu kaleye giremediklerinden, dıştan her şeyi yakıp yıktılar. Apros ya da Apri (şimdiki Tekirdağ'ın 20 Roma mili batısında) kalesi ile ülke içindeki daha birçok kalenin yazgısı da aynı oldu. 10 günlük bir yolculuktan sonra Bulgarlar, Gan dağına çıktılar (şimdiki Tekirdağı, Marmara denizi kıyısına koşut olarak uzanır, adını da bugünkü adı Kocaburun olan Ganos'tan alır). Trakya'dan kaçan sayısız halk, hayvanlarıyla birlikte burada saklanmıştı: birçok insan ve hayvanı öldüren Bulgarlar, geri kalanı - çoğu kadın ve çocuğu - hayvanlarıyla birlikte köle olarak Bulgaristan'a götürdüler. Daha sonra Çanak-kale boğazı kıyısını izleyerek Heksamil'e doğru (Gelibolu yarımadasının kuzey girişinde bugünkü Eksamil) yürüyüp Abidos'un (Anadolu yakasında) karşısına dek vardılar. Buradan Bulgarlar artık geri dönüp Heber (Meriç) ırmağının aşağı akıntısı boyunca yürüdükten sonra, bu ırmağı izleyerek yukarı yöneldiler. Bu sırada büyük-küçük demeden bütün kaleleri yakıp yıktılar. Daha önce söylediğimiz gibi, Kurum'un kardeşinin kuşatması altında bulunan Edirne yanında durdular. Kurum, makineler kullanarak kaleyi bombardımana tuttu, kuşatmayı şimdi güçlendirdi. Ancak, Edirne'nin düşmesinin başlıca nedeni, korkunç açlıktı; hiç bir yardım alamayan halk, açlıktan ölüyordu. Bu kaleler arasında, mermer yazıtlarda ayrı ayrı adları geçen öteki kaleleri de saymalıyız: Dimotika, Burdizos (daha sonraki Bulgarofigon, bugünkü Babaeski), Arkadiopol (bugünkü Lüleburgaz), Vize, Skutarion (Edirne yakınındaki Üsküdar köyü), Teodoriupol (Rodoplar bölgesinde) ve Sozopol (Karadeniz kıyısında, Burgaz'a 44 km. güney-doğuda bir kasaba).

Edirne'yi aldıktan sonra, Kurum, kentin ve dolaylarının halkından köle olarak pek çok sayıda insanı alıp götürdü. Kadınların dışında, on bin kadar erkek bu sayıya giriyordu. Bunlar arasında: Edirne metropolidi Manuil, geleceğin Bizans imparatoru Makedonyalı Basil I'in anası-babası, çocuk o sırada henüz bir yaşındaydı, bir de Kinam adlı biri, «dış görünümü görkemli ve yakışıklık, ruh güzelliği ise çağdaşlarından daha şanlı, daha Tanrısal» olan bir adam da vardı. Bu köleler aileleri ve bütün ev eşyasıyla birlikte götürülüp Kurum tarafından «Tuna ötesi Bulgaristan'ına» topluca yerleştirildiler, yani Tuna'nın kuzeyindeki, bu ırmağın ağzındaki Bulgar topraklarında yurtlandırıldılar. Çünkü daha sonraları,

837 yılında, bu köleler yurtlarına dönmek istediklerinde, İstanbul tarafından gönderilen donanmaya Tuna ağzındaki bir yerden bindiler. Donanma onları orada bekliyordu, dolayısıyla köleler de devletin kuzey-doğu sınırı boyunca, Seret ve Dnester ırmakları arasındaki güney Besarabya'da bir yere yerleştirilmişlerdi.

Doğdukları yere (Makedonya, bugünkü Edirne bölgesi) bağıntılı olarak kendilerine «Makedonyalı» diyen bu köleler, «Makedonya» adını verdikleri yeni yurtlarında tam bir askeri düzen kurmuşlardı : kendilerinin serbest iradeyle seçtikleri, «stratilat» denilen askeri bir komutan tarafından yönetilirdi. Silahları kendilerine bırakılmıştı, genellikle savunma için gerekli bütün araç-gereçleri kendileri hazırlardı, dolayısıyla kuzey-doğu sınırına yerleştirilen köleler, düşman akınlarından sınırı korumakla görevlendirilen asker göçmenlerden oluşuyordu. Böylece, Edirne kölelerinin alınıp «Tuna ötesi Bulgaristan'ı»na yerleştirilmeleri, rastgele bir şey değildi: eksiksiz bir askeri-stratejik amaca yönelikti. Kurum'un bu yerleştirme politikası, kuşkusuz, iki Bizans bölgesindeki (Trakya ve Makedonya) Bizanslı nüfus yoğunluğunun azaltılmasıyla da ilgiliydi. Kurum, bu bölgeleri devlete katmak, Bizans'ı kesin olarak ezmek için, 813 yılındaki seferden döner dönmez derhal hazırlıklara başlamıştı.

Bizanslılara başkentlerinden geri çekilmesinden yararlanma, direnişe hazırlanma fırsatı vermemek için, Kurum, 813-814 yılının güz sonunda ya da kış başlangıcında, «ırmakların suyunun bol olmadığı sırada» 30 binlik bir orduyu «bütünüyle zırhlı olarak» Bizans topraklarının güneyine yolladı. Bulgarlar hiçbir engel görmeden bu kez Arkadiopol'e (şimdiki Lüleburgaz) dek vardılar, Regina (şimdiki Ergene) ırmağını geçtiler, belki de Bulgar akınından kaçan sayısız halka burada erişip köle aldılar. Ancak bu sırada, 8 gün boyunca, şiddetli bir yağmur yağmağa başladı; ırmak sanki bir deniz haline geldi. Bulgarlar, sular çekilene dek, tam 15 gün beklemek zorunda kaldılar. Ancak ondan sonra geri çekilmeğe karar verdiler: köleleri ağaç kesip köprü yapmağa zorladılar, kölelerle birlikte ırmağı böylece geçtiler; bunların sayısı - kadın, erkek ve çocuk olarak - 50 bin kişiyi buluyordu. Bulgarlar kölelerle birlikte büyük bir yağmayı arabalara koyup götürdüler: büyük Ermeni rengârenk halı ve kilimleri, örtü ve çarşaf, pek çok giysi, bakır eşya, sürüler halinde küçük ve büyük baş hayvan. Yerli halk yardım istediği halde, İstanbul'dan bu kez de Bulgarlara karşı hiç bir direniş gelmedi. Bu konuda çağdaş bir vakanüvis şunları yazar: «Haksız yere hüküm süren (Leon V) Tanrı'nın izniyle kölelerin yardımına koşmak üzere ne kendisi başkentten çıktı, ne de başkalarını yolladı». İstanbul'a doğru bu yeni Bulgar akınının amacı açık-seçikti: 30 binlik bir ordunun kuruluşu, bir yandan Trakya'da, çok sa-

yıda insanı köle alıp yerli halk arasında bir korku yaratarak, her türlü direnişi kesinlikle önlemek, öte yandan imparatorluk başkentine giden yoldaki başlıca kaleleri ele geçirmek. Kurum, böylece, ülkeden daha kolay geçebilmek için dizgeli (sistematik) olarak bir zemin hazırlıyordu. Ertesi yıl İstanbul'a vuracağı, artık tümüyle hazır olduğu darbe için bütün gücünü-kuvvetini yığıp saklamak istiyordu.

Gerçekten de bundan az sonra imparatora şu haber ulaştı: «Büyük bir ordu toplayan Kurum, buna Avarlarla «bütün Slavları» da (yani, devlet sınırları içine giren Slav budunlarından toplanan askerler) katarak sefere çıkmıştır». Bundan başka, «başkenti Vlahern surları karşısındaki batı yakasından zaptetmek için çeşitli silahlar hazırlamaktadır; kendisine ok atılan yere yukarıda sayılan bütün silahları yağmak istemektedir». Bunun için ahırlarında 10 bin öküzü vardır, bunlar demirle kaplı 5 bin arabayı silahla dolu olarak İstanbul surlarına çekip götürmek durumundadır. Bütün bunları duyan Leon V, görünüşe bakılırsa, ilkin inanmak istememiş, bundan ötürü her şeyi öğrenmeleri için kendi adamlarını göndermiştir. Gözlemciler gelen haberin doğruluğunu sağlamlaştırdı, imparator büyük bir ordu oluşturdu, istihkâmcılar Vlahern suru dışında yeni ve başka bir sur inşasına giriştiler, geniş bir siper de kazıldı. Ama Leon V yalnız bununla da yetinmedi. Bize dek ulaşan doğru bir habere göre, bu kritik anda imparator, Bulgarlara karşı yardım için Batı İmparatoru Dindar Lüdovik'e başvurdu. Ancak, Bizanslıların ve Bizans imparatorunun Bulgar hanından korkusu, az zamanda onların bir gösterisi durumuna dönüştü. Bizans'a karşı yeni seferin büyük hazırlıkları arasında, «başkenti zaptetmek isteyen Kurum adındaki bir numaralı Bulgar» 13 Nisan 814 tarihinde ansızın öldü ya da, çağdaş yazarın belirttiği gibi, gizlice öldürüldü, çünkü ağzından, burnundan, kulaklarından kan fışkırıyordu.

Kurum'un ölüm haberi İstanbul'da güçlü bir etki yaptı, imparator ise bundan kendi hesabına yararlanmak istedi. Çağdaş yazarın anlattığına göre, Leon V bu tatlı haberi alır almaz, taşraya adamlar göndererek şu haberi yaydı: «Bulgarları başkentin yakınında buldum; kendi öngörüm, yiğitliğim ve buyrultum sayesinde, içlerinden birine ok atarak, hepsini kovdum; düşmanımız böylece geberdi». Hiç kuşku yok, ki Bizanslı çağdaş yazarın bu resmi haberi vermesi, yalnızca yapmadığı yiğitliklerle övdüğü Leon V'in iç politikasının sahteliğini göstermekle kalmaz, aynı zamanda Kurum'un ölümüne ilişkin gerçek tarihsel olaylarla kıyaslanınca, onun yalancılığını ve haksızlığını da belirtmeğe yarar. Ancak, Bizans imparatorunun bildirileri çağdaşlarınca da kabul edildiği gibi, ne denli yanlış ve kendi kendini övücü olursa olsun, bunlardan, İstanbul'da Bulgar

hanından korkunun ne kadar büyük olduğunu anlamak zor değildir. Kurum'un ölümüyle Bizans sanki kendisi üzerinde dolayan korkunç tehlikeden kurtulmuş, korkunç Kurum'un hüküm sürdüğü son dört yılda içinde bulunduğu gergin durumdan soluk alıp dinlenmiş gibidir. Ancak, her şeye karşın, Bizanslılar, Bulgar başarılarının yalnızca kendi hükümdarlarının kişisel erdemlerine bağlı olduğunu pek iyi anlamışlardı. Onun için, Kurum'un ölüm haberi üzerine şimdi İstanbul'un sevinç içinde olması haklıydı; ilk Bulgar hanlığının bu geniş görüşlü Bulgar hükümdarı pek ünlüydü.

*
**

Kurum'un gücü-kuvveti, yalnız imparatorluğun ezilmesine yönelik değildi; devletin iç işlerinde de bu, büyük ölçüde görülüyordu.

Kurum tahta çıktığı sırada, Bulgaristan'ı içten ve dıştan sarsılmış buldu: VIII. yüzyılın ortasında ve ikinci yarısında ülkeye acı veren siyasal ve hanedanla ilgili savaşımın halkın moralini pek bozmuş, daha yeni yeni oluşan devletin genç ve dinç güçlerini çöküşe dek götürmüştü. Bulgarlarla Slavlar arasındaki birleştirici rolü yüzünden ülkede düzeni yerine getirecek durumdaki tek adam olan hükümdarın otoritesi anlamını o denli yitirmiş ve öylesine çığnenmişti, ki han şu ya da bu siyasal partinin elinde oyuncak olmuş, birbirine düşman partilerin yöneticileri olan boyarların ancak iktidar hırsı yüzünden boğuştuıkları sırada bir barınak (korunak) görevini görüyordu. O dönemde Bulgaristan'ın siyasal bakımdan ne denli aşağı bir düzeye düştüğünü anlamamız için, Kurum'un öncelleri (selefleri) zamanındaki durumunu yalnızca anımsatmamız yeterli olacak: Bizans İmparatoru Konstantin V Kopronim, iç savaşımından yararlanarak, Bulgar devletini ortadan kaldırıp Bulgarları egemenliği altına almak düşüncesindeydi. Kurum daha başlangıçta devletin gereksinmelerini kavrayıp hemen anlamıştı, ki kendi sorunu ülkede düzeni yerleştirmek, merkezi otoriteyi güçlendirmek, boyarların korumanlığından (vesayetinden) onu kurtarmaktır; Bulgaristan'a gelince, siyasal bakımdan Balkan yarımadasında onu öyle yüce bir düzeye çıkarmak istiyordu, ki özgürlüğü güvence altına alınsın, gelecekte güçlenip gelişmesi sağlansın! Bu düşüncelerini gerçekleştirmek üzere, onun iç etkinliğini açıkça belirten bir takım önlemler almıştı.

Yasa koyuculuğu, en önde gelir. Bize kadar rastgele ulaşan apayrı bir haber var; buna karşın, onun çıkarılmasıyla Kurum'un güttüğü amacı epey belirler, düşünceleriyle ne denli uyum sağladığını gösterir. Sözlük yazarı Svid'in anlattığına göre, Kurum Avar kölelerine sormuş: «Ne oldu

da başbuğunuz ve bütün ulusunuz ortadan kalktı? Bu konuda ne düşünüyorsunuz?» Onların yanıtı (cevabı) şu olmuş: «Nedeni şudur: Karşılıklı karalamalar çoğaldı, daha yiğit ve akıllı insanları yok etti; canilerle hırsızlar yargıçlarla birlik oldular; sonra sarhoşluktan, çünkü şarap çoğalınca, herkes sarhoş oldu; daha sonra, rüşvetçilikten (herkes rüşvetçi oldu); sonra, ticaretten, herkes tüccar oldu, birbirine yalan söylüyordu. İşte bizim yıkımımız bundan oldu». Bunu duyunca, Kurum, bütün Bulgarları toplayıp (şu) yasayı çıkararak buyurmuş: «Bir kimse bir kimseyi suçlarsa (karacılık, iftira ederse), suçlanan sorguya çekilmedikçe, sözü dinlenmemeli; karaçalıcı (müfteri) ve yalancı çıkarsa, öldürülmelidir. Hırsızın yiyeceğini sağlamak herkese yasaktır; bunu (yapmağa) cüret eden (kimsenin) malı-mülkü derhal müsadere edilir, hırsızın ise kaval (baldır) kemikleri kırılır. O (Kurum) bütün bağların köklenmesini (sö-külüp ortadan kaldırılmasını) buyurmuştur. Her dilenciye, ikinci kez dilenmemesi için, basit (eksik) değil, yeteri kadar miktar verilmeli; böyle davranmayan (kimsenin) malı-mülkü derhal müsadere edilmelidir».

Burada verilen metinde iki bölüm birbirinden açıkça ayrılmaktadır: bunlardan ikincisi «Kurum yasaları» denilen yasaların içeriğini bize bildirir; birincisi ise, bu «yasalar»ın hangi durumlarda, hangi olayların etkisinde çıkarılmış olduğunu bize açıklar; özellikle, Avar kölelerinin Avar devletinin ortadan kalkış nedenlerini anlattığı gözönüne alınırsa. Tarihsel olayların kavramını bunca safyüreklilikle bu kabul ettiriş, bizi, yukarıda verilen haberin ilk bölümünü bir halk efsanesi olarak görmeğe götürmektedir. İlk Bulgar yasa koyuculuğuna ilişkin belirtinin nedenlerini ya da daha doğrusu motiflerini bu efsaneye açıklıyorlardı, oysa bu yasaların çıkış nedenleri gerçekte bambaşka bir kaynağa dayanıyordu. Verilen öykünün düzenleyicisi tarafından Avar kölelerinin yanıtı ile Svid'in verdiği yasa hükümleri arasında bunca yapay olarak çizilmeğe çalışılan eksik koşutluk (paralelizm) da bir dereceye kadar bunu gösterir. Bundan açıkça anlaşıldığına göre, Kurum yasalarının gerçek çıkış nedenlerini Avarların yanıtında değil de Kurum'un kendi devletinde sezdiği, bunları ortadan kaldırmaya kendisini zorlayan bir takım eksiklik ve kusurlarda aramalıyız.

Gerçekten, VIII. yüzyılın ikinci yarısında Bulgaristan'ın yaşamış bulunduğu gürültülü dönemde, siyasal partilerin kendi aralarındaki savaşımarda vardıkları birbirini yok etme noktasında, halkın ahlakı, böyle bir iç savaşta genellikle olduğu gibi, pek aşağı düşmüştü. Kurum gibi, bunca güçlü bir hükümdarın çıkışı, uyruklarını, özellikle şımarık boyarları sarsmamış olamaz; bunların her biri, sert hükümdarının öfkesinden kaçınmak üzere, onun eğilimini ve kayırmasını (iltimasını) kazanmağa

bakıyor, bu arada kendi siyasal hasımlarını iktidar için tehlikeli olarak gösteriyordu. Bu yalan-dolanın (tezvirin) sonucu olarak, Kurum, büyük önlemler almış olmalıdır; bu da onu yukarıda anılan yasa hükümlerinden birincisini çıkarmak zorunda bırakmıştır; bunun amacı yalnızca bu kusuru değil, sıkıca bağlı bulunduğu ikinci kusur olan yalancılığı da ortadan kaldırmaktı; aynı zamanda yargıçların keyfi işlemlerini de durdurarak adaleti de kendi yüce katına çıkarmak istiyordu. Onun için birinci madde yargıçlara davacıyı inceden inceye soruşturmalarını, önceden onu tutuklamalarını, müfteri ve yalancı çıktığı takdirde, en ağır cezanın (ölüm) verilmesini buyurmaktadır.

Halkın ahlak düşüklüğüne örnek olarak, ötekinden daha küçük olmayan bir başka kusur - başkaları hesabına kolayca zengin olma eğilimi - hırsızlık gösterilebilir. İkinci yasa hükmü tam bu kusura yöneliktir: buna göre, yalnız hırsızlar değil (başkalarına ibret olsun, diye baldır kemiklerinin kırılması cezası öngörülüyordu), bütün hırsızlara, genellikle suçlulara yataklık edenler de kovuşturuluyordu (bununla güçlü ve etkili kimselerin keyfi işlemleri sınırlandırılıyor, bundan ötürü ceza olarak yataklık eden herkesin malının ve mülkünün müsaderesi yönüne gidiliyordu).

Svid'in haberi daha sonra, yasa koyuculuk biçimini bırakıp Kurum'un «bütün bağların köklenmesini buyurduğu» gibi bir haberi de araya sokuyor. Bu buyrultunun gerekçeleri gösterilmemekle birlikte, haber yazarının gözden geçirilen yasa hükümleri ile Avar kölelerinin yanıtı arasında yapmağa çalıştığı koşutluk gözönüne alınırsa, bu gerekçeler, «şarap bol laştığı için, herkes sarhoş oldu» diyerek, onların yok oluşu nedenlerinden biri de sarhoşlukta aranmalıdır. Bağların köklenmesi buyrultusunun kendisi bile şunu gösterir, ki bu kusur (sarhoşluk) da Bulgaristan'da pek yaygınmış, ama bu yasayla değil de geçici bir kararla düzenlenmiş, sarhoşluğun azalıp sınırlanması için etkili olur, diye düşünülmüş; sarhoşluk da o zamanki ahlak düşüklüğünün bir ürünü olarak görülmektedir.

En sonunda, dördüncü madde şöyledir: «Her dilenciye, ikinci kez dilenmemesi için, basit (eksik) değil, yeteri kadar miktar verilmeli». Bu madde her ne kadar kısa ise de, toplumsal özyapısının belirmesi için, oldukça açıktır. VIII. yüzyılda Bulgaristan'daki iç savaşlar, kuşkusuz, halkın maddesel durumu üzerinde de kötü etkiler bırakmıştır. Yoksulluk her zaman ardından dilenciliği sürükler, bu da çokluk işsizlerin mesleği haline gelir. Yukarıdaki madde, belli, ki bir yandan, bütün dilencilerin anası olan işsizliği ortadan kaldırmağa, öte yandan halkta karşılıklı yardımlaşmayı güçlendirmeğe (ona kendi yoksullarını düşünüp onlara yeteri kadar geçim sağlama görevi vererek) yöneliktir. Bu maddeye aykırı davranışta bulunacaklara verilecek ceza da bunu doğrular: «Böyle davranma-

yan kimsenin», yani yoksulların geçimi için, doğal olarak, kendisine düşen ödentiği vermeyip doğrudan doğruya dilenciye küçük sadakalarla yeteninin «malı-mülkü derhal müsadere edilmelidir»; her halde, bu mal-mülk yoksulların geçimine gidiyordu.

«Kurum yasaları» denilen şeyler bize böyle bir ışık altında görünmektedir. Tarihsel bir gerçeği taşıyan bu yasalar, kuşkusuz, yazılı idi; çünkü gördüğümüz gibi, devletin kendi gereksinmelerinden çıkarılmıştı. Ruh ve biçim bakımından, o döneme uygundurlar. Putkıran imparatorların yasa koyuculuğuna pek yakındırlar; Ekloga², iftiracılar «kazığa çakılmak», sabıkalı hırsızlara ise «elini kesmek» cezalarını vermektedir. Ancak, bunların rastgele bildirilmesi gibi, bağlantısızlığı (rabitasızlığı) da bize kimi tahminlerde bulunmaya yeterli ölçüde hak ve dayanak vermektedir: Kurum'un yasa koyuculuğu, yalnızca Svid'in haberinde verdiği maddelerle sınırlı olmasa gerekir; kuşkusuz, başka maddeler de vardı, ama haberin düzenleyicisi bunları seçti, özgünlüğü (orijinalite) ve amaca uygunluğu ile bunlar dikkatini çekmişti, barbar bir hükümdarın uyruklarının ahlakça yücelmesi için neler düşündüğünü kendi yurttaşlarına göstermek istiyordu, devletin siyasal gücü de buna bağlıydı. Ancak, Kurum'un yasa koyuculuğunun nedenleri bununla da bitmemektedir.

Yukarıda, daha önce de gösterme fırsatı bulmuştuk: devletin kuruluşu sırasında tamamlayıcı iki etnik öge (Bulgarlarla Slavlar) ilkin federatif esasa dayalı bir siyasal birlik oluşturmuştu, bunun başında halkın yöneticisi olarak Bulgar örgütçüleri bulunuyordu. Ama, iç işlerinde, iki halk da ilk zamanlarda tamamıyla bağımsız kalıyor, kendi gelenek ve göreneklerine göre birbirinden ayrı yaşıyordu, başka sözlerle söylemek gerekirse, bunlardan her biri kendi geleneksel hukukuna göre bir yaşam sürüyordu³. Doğal olarak, bu etnik ikicilik (düalizm), devlette sonuna dek tutulamazdı. Bulgarlar, egemen ulus olarak, Slavlardan her ne kadar kendilerini ayrılmış (tecrit edilmiş) gibi tutmağa çalışsalar da (ki onlara bağımlı bir halk gözüyle bakıyorlardı), karşılıklı bir yaklaşımdan kaçınmamışlardır. İki halkın kan karışımı, hiç kuşkusuz, pek erken başla-

2 Ekloga (Yunanca Eklogê tön nomón, yasalardan seçilmiş parçalar), Bizans İmparatoru Leon III (717-741) tarafından, 726 yılında çıkarılan yurttaşlık yasası, Justinianus yasasının yerini almak üzere hazırlanan Ekloga, hristiyanlığın etkisiyle, daha yumuşak bir anlayışla kaleme alındı. 18 bölümü vardı. Ekloga'nın yeni durumu, VII-VIII. yüzyıllarda Bizans'ta ortaya çıkan toplumsal-ekonomik değişiklikleri gösterir. Kölelik düzeninin yıkılışı, feodalizmin yükselişi, kilisenin oynadığı rolün güçlenişi bunlar arasındadır. Ekloga, Güney Slavları arasında olduğu gibi, Rusya'da da yayıldı (Çeviren).

3 Bak: Bilgarska istoričeska biblioteka, yıl I, cilt 1, ss. 76-78 (Yazar).

mıştı; sonra, bilindiği gibi, genel siyasal dış çıkarlar, çokluk onları birleşmeğe zorluyor, dış düşmanlara karşı birlikte harekete sürüklüyordu. Bu gibi ilişkilerse, karşılıklı etkileşimi yaratmasın, olamaz. VII. yüzyıldaki iç savaşlarda Slav ögesi, devletin iç yaşamında büyük bir önem kazanmıştı, iki halkın yakınlaşması gitgide daha da sıkılaştı. Kuşkusuz, yaşamın her yanını kapsayan bu gibi ilişkiler, kesinlikle, iki geleneksel hukukun uygulanışında çokluk birçok büyük uyumsuzluk nedeni oluyordu. Bundan başka, bir yandan boyarların Bulgarların devlette efendilik durumunu korumaları eğilimi, öte yandan Slavların önemli etken olarak git-tikçe kalkınması yüzünden eşit haklar istemeğe can atması, bu ilişkileri gün günden daha gerginleştiriyordu. Devlet yaşamının hak ve hukuk yönünden gelişimine pek çok engel çıkaran bu olağandışı (anormal) iç ilişkilerin ortadan kaldırılması için, Kurum, bütün uyruklar için geçerli bu yazılı genel yasaları yayınlamıştır. Bunlarla, hukuk ölçülerine birlik ve eşitlik getirmek istemiştir. Devletin iç düzenini güçlendirmek, tümüyle buna bağlıydı.

Ancak, bu genel yasa koyuculuk, Slavların olduğu kadar, Bulgarların da geleneksel hukukunu (belki de sonuncuların yararına olarak) ortadan kaldırıyordu. Ayrıca, bundan daha önemli bir sorunun çözümünü zorunlu kılıyordu. Devletin hak ve hukuk ilişkilerinde birlik ve eşitlik ilkesine bağlı olan bu sorun, Slavların siyasal ve toplumsal hakları sorunu idi. Daha önceki hanlar tarafından da ortaya atılan bu sorun, hâlâ daha çözümlenmiş değildi. Telerig Han (768/9-777) devlet içinde Slav ögesinin önemini değerlendiren ilk Bulgar hükümdarıydı; devletin gücünün sayısı belirsiz Bulgarlar üzerine değil de çok sayıdaki Slavlar üzerine oturtulabileceğini anlamıştı. Balkan Slavlarını birleştirme işinin Bulgar hükümdarına düştüğü düşüncesini anlayıp ortaya atan ilk adam odur. Ama Telerig Han bu düşünceyi gerçekleştirememiştir, çünkü yeterli güç ve sezinc (takt) sahibi değildi. Hâlâ Han'dan daha güçlü olan boyarlarla uğraşamıyor, savaşamıyordu. Ardılı (halef) Kardam Han (777-803), çekingen ve kararsız iç ve dış politikası yüzünden, Telerig'in davasını sürdürecektir durumda değildi.

Ancak, Kurum, enerjisi, güçlü iradesi ve sert karakteriyle, kendisinden öncekilerin yaptıklarından yalnızca yararlanmakla kalmadı, aynı yönde daha ileriye de gitti. Balkan Slavlarının Bulgar hükümdarının yönetiminde birleşmesi düşüncesi, imparatorluğa karşı başarılı savaşımında tek araç olarak, ancak, Slav uyruklarına Bulgarlara eşit siyasal haklar verildiğinde gerçekleşebilirdi. Yalnız bu gibi reformların yardımıyla, Bulgar hanı, hâlâ daha Bizans imparatorunun yönetiminde bulunan Slav budunlarını kendi ülkesine çekebilir, kazanabilirdi; çünkü böylelikle onların öz-

gürlüğünü sağlayabilir, Bizans yönetiminden kurtarıcısı olarak gözükebilirdi. Gerçekten de Kurum Bulgar hükümdarının tarihsel görevinin gerçekleşmesine doğru ilk adımı atmıştır. Böylece, gördüğümüz üzere, bütün uyrukları için geçerli bir takım genel yasalar çıkarmıştır. Bu yasalarda, devlette yerleşik etnik öğelerin birliğini bozan her şeyi ortadan kaldırma eğilimi açıkça görülmektedir. Daha sonra, Slav uyruklarına da devlet yönetimine doğru bir giriş kapısı açmaktadır: çevresine Slav budunlarından prensler-arhontlar almış, onları Bulgar boyarlarının düzeyine çıkarmış, hattâ birinci derecede önemli işler gördürmüştür. Buna örnek olarak, 812 yılında, gördüğümüz gibi, Slav beyi Dragomir'i İstanbul'a barış görüşmeleri için göndermesi gösterilebilir.

Hattâ dış yaşamda bile Kurum, devlet başkanı katında Bulgarlarla Slavların eşitliğini her zaman göstermeğe çalışıyordu. Nikifor'un kurukafası öyküsünde bu, en açık biçimde görülmektedir. 811 yılındaki parlak başarısından sonraki şölende, Bulgar boyarlarının yanibaşında, Slav prenslerine de Bizans imparatorunun kurukafasından içki içmeyi önermiştir. Bununla, aynı onur ve ödülün, birilerinin olduğu kadar, ötekilerin de malı olduğunu göstermek istemiştir. Burada, söylendiğine göre, Slavca «zdravitsa» (şerefe) sözünü ilkin kullanmıştır. Kurum'un bu eğilimi, kendisinin başka bir buyrultusunda da epey açık-seçik olarak belirlemektedir. Svid'in şu haberi, genel olarak, bu Bulgar hükümdarı dönemine ilişkindir: «Avarların⁴ giysileri Bulgarların pek hoşuna gitti, giysilerini değiştirdiler, şimdiye dek o giysileri kullandılar». Acaba, bu haberde, Bulgarlar üstüne bir Avar etkisi, hem de Avarların eski büyüklüklerinden acınacak artıkların kaldığı bir dönemde, görülebilir mi? Hiç kuşkusuz, Bulgaristan'a Avar giysisi sokmakla, Kurum, Bulgarlarla Slavlar arasındaki her türlü dış ayrılığı gidermek istemiştir. Böylelikle, geniş ve güçlü bir Bulgaristan yaratmak isteyen Kurum, budunlarının ulusal bağnazlığından (fanatizm) ve etnik özelliğinden vazgeçmek zorunda olduğunu görmüştür. Devletin gelişimi ve güçlenmesi için daha doğal ve düz bir yola girmek gerekiyordu, dolayısıyla Slavların çokluğuna ve gücüne dayanıyordu. Ancak, bu eylemiyle, belki de, daha önce başlayan iki etnik ögenin birleştirilmesi davasını güçlendirdiğini, Bulgar ögesinin Slav ögesince yutulması için sağlam bir zemin hazırladığını önceden kestiremiyordu.

4 Avarlar, göçebe bir Türk budunudur. VI. yüzyılda Doğu Avrupa'da göründüler. Düşmanı bozguna uğratarak (570) Panonya'da (Alp dağları ile Tuna ve Sava ırmakları arasında) bağımsız bir Avar Hakanlığı kurdular. Slavların, Frankların, Langobardların topraklarına ve Bizans'a beklenmedik baskınlar yaptılar. VIII. yy. sonu ile IX. yy. başında Franklarla Bulgarlar bu devlete son verdiler (Çeviren).

Kurum, sömürgecilik politikasıyla da bu davanın güçlenmesine pek çok yardım etmiştir. Trakya'daki ve İstanbul'a doğru seferleri sırasında, gördüğümüz gibi, yerli halktan büyük topluluklar biçiminde köle almış, onları devletin çeşitli bölümlerine yerleştirmiştir. Örneğin, 812 yılında Develt'in alınmasından sonra, kent halkını piskoposları Georgi ile birlikte Bulgar toprağına yerleştirmişti. 813 yılında, Edirne'nin alınışından sonra, kadınlardan başka, Edirne metropolidi Manuıl ile birlikte, kent ve dolayından 10 bin kadar kişiyi alıp götürmüş, onları devletin kuzey-doğu sınırı boyunca, Tuna ötesi Bulgaristan'ına yerleştirmişti. 813-814 kışında Arkadiopol (Lüleburgaz) dolaylarından erkek, kadın ve çocuk olmak üzere, 50 bin kişi köle alınmış, bu tutsaklar Bulgaristan'a getirilmiş, ancak bunların yerleşim yerleri gösterilmemiştir. Daha yukarıda da gösterildiği üzere, Kurum'un bu sömürgecilik politikasının başlıca amacı, kuşkusuz, Bulgaristan'a komşu iki Bizans bölgesindeki (Trakya ve Makedonya) Bizanslı ahalinin, olabildiği ölçüde sayısının azaltılması, böylece işgallerinin kolaylaştırılması, İstanbul yolunun açılmasıdır.

Ancak Kurum'un gözünden kaçan bir şey vardı: Aralarında kuşkusuz Slavların da bulunduğu bu Bizanslı tutsaklar, hristiyan dini ve kültürünün tohumlarını da kendileriyle birlikte taşıyorlardı; yeni yerleşim bölgelerinin halkı arasında, her şeyden önce de Bulgar Slavları arasında bu dini yaymağa başlamışlardı. Bu davada, papazlardan başka, Slav tutsakların da çok yardımı oldu. Çoktan hristiyanlığı kabul etmiş olan bu tutsaklar, Bizans kültürünün etkisi altına girmişti. O derece, ki o dönemde hristiyanlık Slavların dini olarak görülüyordu. Ancak, az sonra bu din Bulgarların kendileri arasında da yayılmağa başladı, özellikle Slavlarla doğrudan ilişkisi olanlar arasına girdi. Bunlar, Slav ögesine dayanan, Slavlara siyasal eşit haklar verme düşüncesini taşıyan kimselerdi. Böylelikle, resmi din olmamasına karşın, hristiyanlık, iki halkın kaynaştırılması davasında yeni bir etken (faktör) olarak kendini gösteriyordu; çünkü onunla Bulgarlar ve Slavlar arasında öylesine ilişkiler yaratılıyordu, ki Bulgar ögesi varlık zeminini yitiriyor, Slav toplulukları arasında yok olmağa doğru gidiyordu. Ancak, görünüşe bakılırsa, Kurum döneminde hristiyanlık bu denli geniş ve hızlı ölçülere varmamıştı; bu iş dikkatini çekmemiş, genişlemesine karşı tam vaktinde sert önlemler almamıştı. Onun sömürgecilik politikasının sonuçları, ölümünden sonra sezilmeğe başladı. Oğlu ve ardılı Omurtag Han, devleti içindeki hristiyanlara karşı dizgeli (sistematik) bir kovuşturma (takibat) açmak zorunda olduğunu gördü. Bunun temelinde, dinsel olmaktan çok, siyasal ve toplumsal etkenler vardı.

Sonuç olarak, ilk Bulgar Hanlığının güçlü, yetkili (otoriter) hükümdarlarından biri olan Kurum Han'ın saltanatının Bulgar tarihinde büyük bir önemi vardır. Kurum Han döneminde Bulgaristan'ın komşularına, özellikle Bizans İmparatorluğuna karşı dış ilişkilerinin özyapısı (karakteri) yalnızca kökten değişmekle kalmadı, aynı zamanda iki halkın (Bulgarlarla Slavların) kaynaşması davasını da güçlendirdi, devletin içteki etnik ve toplumsal-siyasal birlik ve beraberliği için de sağlam bir temel attı.